

Zhodnocení překladu pro porotu anticyeny Skřípec

Tove Jansson: *Cesta plná nebezpečí*. Ze švédštiny přeložila Dagmar Hartlová, přebásnil Richard Klíčník, Argo, Praha 2024, 32 s.

Charakteristika výchozího textu

Veršované vyprávění *Den farliga resan* finskošvédské autorky Tove Jansson je bezpochyby těžkým překladatelským oříškem. Řádky jsou většinou nabitě obsahem, občas děj zpomalí ironická vsuvka či překvapivý komentář k řečenému. Verše se vyznačují pravidelným rytmem, ale i dynamikou. Autorka využívá jamby (nebo asi spíš trocheje s předrážkou) a trocheje. Přízvuky nestřídá vždy zcela mechanicky – pracuje místy i s momentem překvapení, narušením očekávání – ale rytmus vždy zůstává zachován, vždy se rychle vracíme k jednoduchému, zapamatovatelnému principu hravé dětské říkanky, který je v pravidelnosti nasazen od první stránky. Řekla bych, že dynamičtější forma dobře koresponduje s dramatickým dějem, kdy výchozí emocí je hněv, hrdinka Zuzana prožívá spoustu nebezpečí, v závěru se ale vše v dobré obrací. Odpovídají tomu i častá zvolání, expresivita, kontrasty. Zároveň nechybí ani pro Tove Jansson typické hříčky. I z jiných příběhů o mumincích například známe „šifrované“ vyjadřování Kníky a Pískly, postav, které si k jednotlivým slovům připojují -kla (v orig. -sla). Zde je to použito ve verších, což pro přebásnění znamená jednu z výzev.

Protože jsou verše obsahově hutné a švédština celkově většinou „kratší“ než čeština, je těžké zachovat v překladu na omezeném počtu slabik alespoň přibližně celé sdělení. Překladatel se může ocitnout před otázkou, co má vypustit, aby napáchal co nejméně „škod“, a jisté ztráty/změny jsou zde nevyhnutelné, jedinou další možností by mohlo být prodloužení nebo přidání veršů. Je také třeba brát v úvahu, že verše doprovázejí celostránkové ilustrace, na kterých celé dílo stojí.

Snaha vtěsnat významy na omezený prostor pak může svádět k jistému násilí na češtině, i pro to bychom při posuzování překladu měli mít do jisté míry pochopení. Nelze se vyhnout kompromisům. To ale neznamená, že odpustitelné je vše.

Český převod

Pokud jde o posuzované přebásnění, jeho hlavní, na každé stránce do očí bijící slabinou je naprostá ignorance rytmu/metra. Přebásnění většinou (ne vždy) dodržuje shodný počet slabik ve zřymovaných verších, ale nebere vůbec v úvahu slovní přízvuky, jako by o jejich existenci autor nevěděl a intuice či básnický cit mu nepřišly na pomoc. Tento problém je zřejmý i bez porovnávání s originálem. Po přečtení originálu můžu říct, že výchozí text k takovému „antiveršování“ nedává žádný důvod. Jako příklad lze uvést v podstatě jakoukoliv náhodně vybranou sloku.

(Náhodně tedy vybírám: *Po znachovělém nebi - bezhlesně ptáci krouží / a ticho až k zbláznění - vládne nad mořskou louží*. Nebo: *Když zavládne noc pustá, Čenicha bolí břicho: To ta vaše kapusta! Tak ruší noční ticho*. Nebo: *Co je tohle? Konec snad? Zde i rýmy mají zkrat... v cestě stojí vodopád, nikdo neumí plavat!* Nebo: *Skrz nové brýle... Hrůza! Možná že ji šálí zrak – / stará kočka jako obr roste až do oblak! / Prskne a za dobrodružstvím se žene kamsi v dál, / tesáky má jako tygr v očích jí oheň plá.* – tady skoro ani není možné metrum vyznačit.)

Nejde tu o nějaké školometské lpění na dodržování pravidel: rozbitý rytmus způsobuje, že čtení (natož čtení nahlas) nesmírně drhne a je vysloveně nepříjemné, zatímco v originále se plynule „vezeme“ na

rytmu říkanky. Občasné narušení rytmu bychom mohli brát jako ozvláštnění nebo „nutné zlo“ v okamžicích, kdy se lepší řešení nenabízelo, zde na ně však narážíme doslova na každém kroku.

Kdyby rytmus celkově držel trochu pohromadě, dalo by se přivřít oko nad některými méně zdařilými rýmy (v *dál/plá*; *grogkla/vyzunkla* (!)), ne právě elegantními výplňovými slovy (*spát chtěl ještě chvíli jen*; *není to sic zdvořilé* – ve významu „sice“), významovými posuny či stylistickými neobratnostmi. Rýmy jinak celkově považuji za silnější stránku překladu – na některých místech je lze označit za originální, jenže právě ignorance přízvuků jejich fungování ruší (*Utěšili Čenicha, ten řval jak pominutý, / na jihozápad vyrazili snad během minuty.*) Verše působí dojmem, jako by autor přebásnění sáhl po prvním rýmu, který se mu zalíbil, a jeho použití pak podřídil vše ostatní – obsah, styl i přirozenost a srozumitelnost vyjadřování.

Významové posuny, přidaný obsah

Příkladů je plno, namátkou vybírám pár:

- 1) *Och Susannas spegelbild / i kärrets svarta vatten / var i uppsyn lika vild / som hos den arma katten.* V překladu: *Zahlédne se v hladině, / má výraz vskutku divý, / nevypadá nevinně, / tak odrazu se diví!* V originále není řečeno, že by se Zuzana čemukoliv divila, nicméně takové sdělení celek příliš nenarušuje. Vůbec už ale není známo, proč by Zuzana měla vypadat či nevypadat nevinně. Autorka ji v originále pouze přirovnává ke zdivočele vyhlížející kočce.
- 2) *Katten sov så fet och from / med tassan under kinden / ängen var fullkomligt tom / där viskade blott vinden.* V překladu: *Kočka zbožně dříme si / packu klidně pod bradou / prázdno louky až děsí / vítr šeptá píseň svou.* Kromě snahy o zřymování neexistuje důvod, proč by prázdno louky mělo děsit – naopak začátek vyprávění navozuje klid, kdy není vyloučeno, že Zuzana spolu se svou línou kočkou usíná a celé dramatické pokračování se jí zdá. Přitom spojení „až děsí“ opět rytmicky nezapadá, nefunguje tedy obsah ani forma.
- 3) *Kan man bara tänka sig! / hon ropade betagen, / allt det här beror pa mig / det är ju klart som dagen!* Překlad: *Tohle mám na svědomí? / Vydechla s okouzlením... / Až nohy se podlomí, / krev se jí hrdě pění.* Vedle opět nefunkčního rytmu se nám tu bezdůvodně objevuje nepatřičná hrdě zpěněná krev.
- 4) *de skulle plocka bär och hälsa pa en gammal vän / men hade tappat riktningen för nagon timme sen.* V překladu: *Jdou za dobrým přítelem a na borůvky taky, / jenže už pár hodin bloudí jak po nebi mraky.* Mraky se tu objevují z čistého nebe, kvůli nepříliš nápaditému rýmu na snadno nahraditelné slovo „taky“ to jistě nebylo nutné.
- 5) *Tröttsla, pep et litet fnatt. / Pannkaksla, pep det andra. / Ingen fattade ett skvatt / av vad de sa varandra.* V překladu: *Znavenákla, drobek píp / Lívaneckla, na to druhý / nechápe je o nic líp, / než proč má zebra pruhy.* Zebří pruhy se objevují nesmyslně, náhodně, asi první rým na slovo „druhý“, který se naskytl. Rytmus se opět rozpadá, srozumitelnost vážne (musíme hledat, ke komu se vztahuje „nechápe“).
- 6) *Och nu kom snön, den yrde ner just före skymningen / Hemulen skrek: Det här är fel, det är ju sommar än!* Česky: *Se soumrakem se přihnál sníh, bičuje a víří. / Zase špatně, křičí Bambul, je léto netopýří!* Proč netopýří? Kvůli metru jistě ne...
- 7) *Ynk ruskade sin mössa vilt /* česky: *Pink divně mává čapkou.* V originále mává divoce, co si představit pod „divným“ mácháním?

Občasné významové posuny v zájmu hladce plynoucí formy by jistě byly pochopitelné, ale z množství podobných doplnění a výmyslů, které neodpovídají duchu originálu, je zřejmé, že jde o součást přístupu k věci, snad z lenosti přemýšlet dál než k prvnímu rýmu, který je po ruce.

Styl a srozumitelnost

V úsilí o dodržení (přibližně, většinou) počtu slabik na řádek a uplatnění nalezeného rýmu sahá autor přebásnění náhodně po slovech z různých stylových rejstříků (*úlet; bulet; naprat si nácka; vyzunkla* atd. *X sic; šálí zrak; tuze; kují pikle* atd.) Nevyhýbá se ani značně podivným výrazům ztěžujícím porozumění (*propast dírou prázdno dáví; mech se nevine* atd.). Zatímco originální text je vcelku přímočarý a průzračný, v češtině se z příběhu stává daleko větší fantasmagorie.

Co je třeba ocenit: přesnost „terminologie“

V překladu jsou správně identifikované postavy a motivy známé z jiných knih z muminího světa, i když jsou třeba zmíněné jen na okraj. Přeloženy jsou tedy ve shodě s již vydanými tituly. Tento aspekt je třeba ocenit.

Shrnutí; problém překladu podstročniku vs. přebásnění

Nominace knihy *Cesta plná nebezpečí* na Skřípec je podle mého názoru oprávněná. Překlad není ani „věrný“, ani „krásný“. Bylo by užitečné v rámci osvěty šířit povědomí o tom, že český (stejně jako švédský) vázaný verš nestojí jen na rýmu a počtu slabik, protože je zjevné, že si to neuvědomují ani někteří nakladatelští redaktoři. Stejně tak je třeba „varovat“ rádobybásníky, že přeložit zdánlivě jednoduchou, hravou, nepříliš dlouhou básničku pro děti není tak snadné, jak to možná vypadá. Že překlad veršů, notabene veršů autorky jako Tove Jansson, vyžaduje pečlivost, pozornost, básnické nadání a v neposlední řadě jistou pokoru a schopnost sebereflexe.

Pro vynesení „ortelu“ je ale ještě nesmírně důležitý [článek Heleny Stiessové vydaný na iLiteratuře](#), který popisuje pozadí přípravy knihy a to, že Dagmar Hartlová – autorka podstročniku – si špatnou úroveň přebásnění Richarda Klíčníka uvědomovala, nicméně se jí nepodařilo vydání v této podobě zabránit, poněvadž RK byl zároveň odpovědným redaktorem knihy, a tedy tím, kdo měl vše v rukou a bránil se změnám.

8. 4. 2025 v Praze